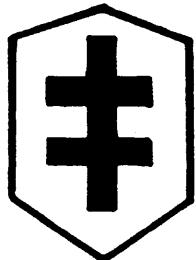

ВАДЫ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВЫ! — К. Каліноўскі

ЗА
ВОЛЮ
БАШЬ-
КАЎ.
ШЧНЫ!

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў

Z V A Z A J — Magazine, published quarterly by Liaison Committee of Byelorussian War Veterans. Address: CANADA: 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2

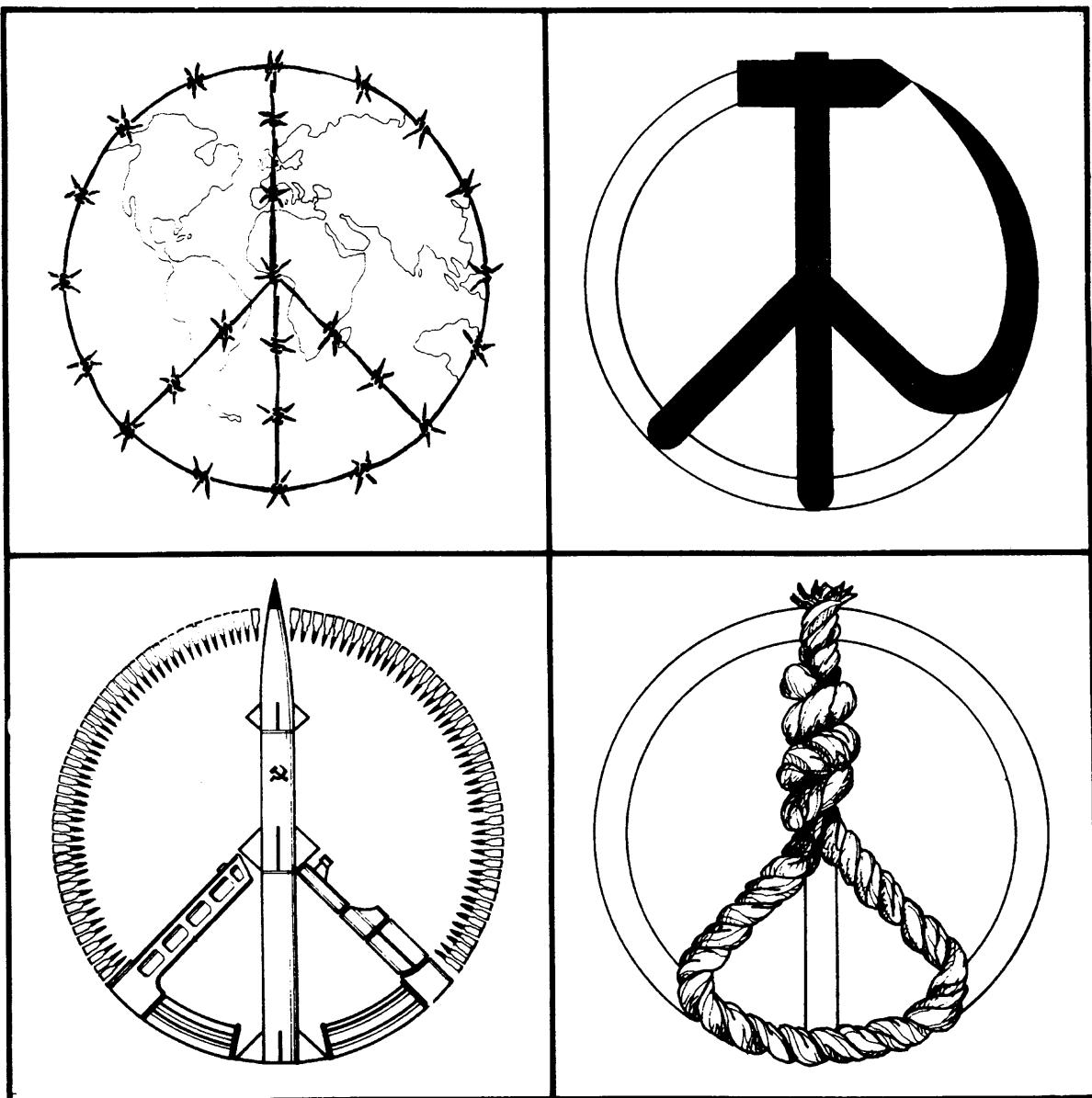
U.S.A: Assn of Byelorussian-American Veterans, 9 River Rd., Highland Park, N.J. 08904

Год 9

Сакавік, 1983 г.

№ 1 (29)

БАЛЬШАВІЦКАЯ АФЭНЗЫВА "ЗА МИР"

ЗВАЖАЙ

Масква кіруе афэнзывай "за мір". Ваstryё яе накіравана супраць Амэрыкі й НАТО. Пра маскоўскі харктар "мірнае кампаніі" съветчыць падтрыманьне такіх савецкіх палітычных аб'ектаў, як "вызвольныя войны дый тое, што ў ходзе кампаніі некаторых савецкіх прадстаўнікоў у Захо́дній Эўропе злавілі тады, як перадавалі гроши й інструкцыі для "групаў міру".

Прыкладна, Данія выкінула "дыпламата" Уладзімера Мяркулава за перадачу грошаў. Галяндия выкінула "карэспандэнта ТАСС" Вадзіма Лявонава пасьля таго, як ён пахваліўся: "Калі-б масква захацела паслашь на дэманстрацыю на вуліцу 50 тысяч Галяндцаў, яны абавязкава выйдуць", Нарвегія выкінула "дыпламата" Станіслава Шаботака, які суліў гроши людзям за пісаныне ў газэты лістоў, у якіх яны выступалі-бы супраць ядзернай зброі. А ў Захо́дній Нямеччыне "Зялёныя" спасьцераглі, што вялікія маршы "за мір" так дамінаваліся камуністамі, што яны адмовіліся ў тых маршах удзельнічаць, каб і іх не залічылі ў лік маскоўскіх халуёў.

Вялікая вага маскоўскіх натугаў відаць з того, што яна мае звыш 50 тысячаў поўнасьцю занятых упльывовых агентаў у заходнім съвеце, а таксама прапагандавы бюджет больш трох міліярдаў даляраў. Бальшыня гэтых гроши прызначана на агітацыю "за мір" (лік ўзяты з кнігі Джэймса Тайсана п. заг. "Мэта - Амэрыка").

Калі эксцэсы аднабочнасці кампаніі "за мір" у Эўропе пачалі шкодзіць самой кампаніі, яе (гэту кампанію) перайначылі для прытарнаванья ў Паўночнай Амэрыцы. Пасьля некаторых эксперыментаў, галоўнай тэмай тут зьявілася "ядзернае замарожанье". Канадыцы задаволілі свой, незахмараны рэальнасцю, нахіл да съвятой добрасумленнасці ілюзіямі пра заблянсаванае двухбаковае ядзернае раззбраенне.

Але што сказаць пра сълепату амэрыканскіх католіцкіх япіскапаў? На думку прыходзіць спасьцярога Жоржа Орвэла: "Некаторыя апініі ёсьць на столькі бязглазыя, што толькі інтэлектуалы могуць такія мець". Я ня пэўны, ці да такой катэгорыі належыць старшыня Таронта, які падтрымлівае модную кампанію "выкінем Круз" (ракеты, часці для якіх робяцца ў Таронце і каторыя Амэрыканцы маюць выпрабоўваць у канадыйскай правінцыі Альберта).

"Рух за мір" намагаецца рабіць націск на вольна-выбраныя ўрады, каб яны не адбудоўвалі загрожаных абаронных пазыцыяў Захаду. Кагадзе др. Адварт Тэлер сказаў у Нацыянальным Прэсавым Клюбе ў Вашынгтоне, што ў час, калі Саветы перавышаюць Амэрыку ў выбуховай ядзернай сіле "фактарам шасьці" й калі яны маюць у троі разы больш здольнасці сілы "першага ўдару", "ядзернае замарожанье" было-б вельмі на руку маскоўскім шантажнікам. Канец такога сцэнаряя няцяжка прадбачыць.

Падобны эфект мае й канадыйская візія "збалянсавана раззбраення" таму, што савецкая палітыка не надлягае нікім упливам публічнае апініі. Ведама

што сталася з аднай спробай росту публічнае апініі за зялезнай занавесай, якая мела добры пачатак - "Салідарнасцю" ў Польшчы. Таму ці можа быць наагул якая думка пра супольнае раззбраенне таталітарных і дэмакратычных дзяржаваў. Хіба што разэброваўся-б толькі Захад.

Цэлая кампанія "за мір" базуецца на спрытным выкарыстанні камбінацыі аднабочнага параліжу Захаду, спрычыненага жахам перад вайной і бязумоўным жаданьнем міру. Ведама, што кожны хоча міру, але ня кожны ведае, што камуністы разумеюць "мір" накшчымся бальшыня людзей Захаду.

Марксісты вядуць вайну навет у тых умовах, якія мы называем мірам. "Клясавая барацьба", пра якую яны гавораць, закончыцца адно тады, калі капіталізм будзе зьнішчаны паўсюднай і поўнай перамогай камунізму.

Неадкладнае заданьне, якое масква дала "руху за мір" у 1980-х гадох: перашкодзіць Захаду, каб ён не зьліквідаваў шантажнай перавагі, якую масква здабыла сваім масавым узбраеннем падчас 1970-х гадоў, г. зн. тады, калі мы сънлі прыгожыя сны пра дэтант і запрауды памагалі Саветам сваей тэхналёгіяй і пазыкамі.

У рэзультате Захо́днія Эўропа апынулася ў перапалюханай паўнэйтральнасці, якая раскладае НАТО; паўтузіна народаў Афрыкі й Азіі апынуліся ў таталітарнай няволі й загрожанымі цяпер ёсьць стратэгічныя й рэсурсавыя раёны Сярэдняга Ўсходу, Цэнтральны Амэрыкі й Паўдзённай Афрыкі. Галоўнай мэтай ёсьць ізяліць Амэрыкі й зьнішчэнне яе волі супраціўлення маске. Па дарозе да гэтага Канада выглядае прынадным шляхам.

Lubor Zink, Toronto Sun 21.1.1983

КДБ АБКРАДАЕ АМЭРЫКУ

У вялікім артыкуле пра Камісарыят Дзяржаўнай Бяспекі (ЧК, ГПУ, НКВД), часапіс "Тайм", № 7, за 14.2.1983 г. піша: "Згодна слоў калішняга дырэктара ЦРУ Рычарда Гэлмса, цяпер расце зацікаўленне ў шпіянах з "галіны ікс". "Пад старшыствам Андропава Савецкі Саюз палепшыў і пашырыў мэтады разведкі. Новы націск ляжыць на тэхналёгіі".

У мінулым кастрычніку ўраднікі з Коком, – камітэт НАТО, што назірае за рухам тэхналёгіі з Захаду на Ўсход, ablічылі, што цяпер звыш 20 тысяч савецкіх і ўсходняга блёку агентаў занятыя кражай найнавейшых вынаходкаў Захаду. Яны зредукавалі час, якім Захад апярэджаў іншых у тэхналёгіі, зь дзесяцёх да двух гадоў. Галоўнымі амэрыканскімі раёнамі, у якіх "палаю" КДБ, ёсьць высока-тэхналагічны ўсходня-узбярэжны калідор ад Бостану да Балтымёру, аэрапрасторавая індустрыйная паўдн. Каліфорніі і Сіліконавая Даліна калі Сан Францыска. У савецкім кансульстве ў Сан Францыска працуе звыш 30 агентаў КДБ і ГРУ, тэхнічна-навуковых экспертаў.

DID BYELORUSSIANS FIGHT AGAINST AMERICANS?

The Belarus Secret by John Loftus. Edited by Nathan Miller. New York: Knopf, 1982. 196 pp. Illustrations. \$13.95.

In his book **The Belarus Secret** John Loftus attempts to prove that Byelorussians of the 'Belarus brigade' fought Americans during the Second World War.

On page 39 we learn the following: After the evacuation of Minsk "20,000 auxiliary policemen who had been absorbed into its ranks (Byelorussian Home Defence — BKA, — K.A.) were forced to flee. Along the way these units were absorbed into the 30th Waffen-Grenadier-Division der SS-Russische No. 2. They were transferred to Italy, where in their first encounter with American and Free Polish troops at Cassino a good number of them deserted... Later many Byelorussians and Ukrainians were sent to France as members of the 30th division, where they defected again."

The fortress-monastery of Monte Cassino, south of Rome, was liberated by Polish troops (including thousands of Byelorussians among their number) of the British Eighth Army on May 17, 1944, and Rome itself was liberated on June 4. Minsk was evacuated by Germans and Byelorussians on June 29, 1944. Loftus fails to explain how it was possible for the 30th SS-Grenadier Division (evidently non-existent at the time), presumably incorporating those 20,000 policemen-turned SS-men, to go back in time and have "their first encounter with American and Free Polish troops" at Cassino in May. Apparently being so eager to create horror stories around his alleged 'Nazi collaborators' Loftus has ventured into science fiction or worse...

Alas, the man pretends to be serious, and on pages 40-41 he proceeds with the metamorphosis of an *Odyssey* of "Byelorussian Nazi collaborators":

"The 30th Division was regarded as experienced in anti-partisan tactics, so it was immediately shipped (from where? — K.A.) to Alsace-Lorraine to fight the French underground. More important, the division could be quickly sent into combat in the event of an Allied breakthrough in western France."

Here again Loftus provides no dates when the division was created or shipped to Alsace. And what has Lorraine to do with Alsace? Is Loftus familiar with the geographical position of the former? And again, why should Allied forces attempt "a breakthrough in Western France" that had been under their control since the retreat of the German First Army in mid-August? Is the author engaging in Orwellian newspeak, where East is West and vice-versa?

But let us push ahead with the *Odyssey* of the 30th Division. According to Loftus, "The Belarus officer cadets had barely time to enroll in the school before they were thrown into battle along with other half-trained units against George S. Patton's advancing Third Army. They were routed and a sizable number captured, while the survivors retreated back to Germany after burying their dead at Biscenson, near the Swiss border."

Now, if you will, please imagine this formidable scenario according to historian Loftus: Sometime in the summer of 1944, half-trained Byelorussian officer cadets (I was one of them, not yet 19 at the time — K.A.) facing the famous and invincible American General George S. Patton... Can you imagine what ensued?

Why, of course we were routed thoroughly... by George! And then we proceeded to bury our dead in... Biscenson, some one hundred kilometres to the southwest, the city in the hands of the French First Army (under Latre) at the time (November 26, 1944). Whereupon our "survivors retreated back to Germany" Truly, according to Loftus, we must have been phantoms, although in military arts untrained... Hitler must have been inspired by his evil genius to put us on the path of Gen. Patton's army, he must have known about our potential...

There is a city of Besançon in the French Alps, close to the Swiss border, known to some literate people as the birthplace of great French romantic writer Victor Hugo. I was there during the war Loftus attempts to describe (with no regard for dates, names or places), but that is another story. I visited the place after the war to see

Fort St. Bregil where we were interned for one night before embarking in Marseilles for Italy and the British Eighth Army.

To enlighten our readers, here are some facts: Elements of the 30th Division, probably in brigade strength, faced the French First Army of Gen. Latre de Tassigny. We were stationed in Altkirch, about 30 miles west of the river Rhine, southwest of Mulhouse. About 30 miles north, in the direction of Belfort, there were units of the American Seventh Army (Patch), and on their left flank, facing east, were the troops of the American Third Army (Patton). At no time did we face the Americans. Before November 26, 1944, when we defected to the Free French, we made contacts with them. They knew perfectly well that we had no intention of fighting them, and we never did. That is why we had no dead to bury, Loftus notwithstanding, in 'Biscenson' or anywhere else.

On page 22 Loftus mentions my book, *Combat Trails* (586 pp.) in Byelorussian, a copy of which is in the U.S. Library of Congress. That book, based on material researched by me for three years, describes the *Odyssey* of the people Loftus attempts to label as 'Nazi collaborators' and worse. Loftus mentions the book for the wrong reasons. It tells the true story of what happened to thousands of freedom-loving Byelorussians — where, when, and how. At his own peril Loftus never read it. Instead he has chosen to engage himself in sci-fi, creating phantoms, and tailoring his conclusions on the pattern established by the well-known disinformation apparatus in other quarters.

One may ponder the question: If Loftus chose to disregard known facts of military history that can be easily checked, what confidence can a reader have about all the rest of his mish-mash of confused facts and documents, on which he dared to base his far-fetched accusations of alleged "atrocities" against the Jews and created putative "Nazi collaborators" and "war criminals"?

K. Akula

КАНЦЛЕР ЛЕЎ САПЕГА

Канцлер ЛЕЎ САПЕГА

Летась споўніліся 425-я ўгодкі нараджэння, а сёлета 350-я ўгодкі съмерці канцлера Вялікага Княства Літоўскага Льва Сапегі. Як і трэба было спадзявацца, у паняволенай Беларусі ўгодкі гэтая ігнаруюцца. Падобна як гэта было із справай вялікага гэтмана літоўскага Юрага Радзівіла, 500-я ўгодкі нараджэння якога выпадалі на 1980 год, але пра якога ў БССР не згадалі. Гэта ня гледзячы на тое, што за перамогі ў 30-х бітвах яго празвалі "Пераможцам", беларускім Геркулесам. Дзеля чагосьці БССР называеца "сувэрэннай" савецкай рэспублікай...

Існуюць розныя вэрсіі адносна паходжання магнацкага роду Сапегаў на Беларусі. Паводле адных аўтараў, ён бярэ пачатак ад Пінскага й Мазырскага князя Нарымунта (1), паводле іншых – Сапегі паходзяць з адвечнай беларускай Смаленшчыны (2), ці з полацкіх баяраў (3). Як-бы там ні было, род Сапегаў другі пакладаў на магутнасці, паслья Радзівілаў, ён на Беларусі валодаў Асьвеяй, Бешанковічамі, Бялынічамі, Дзятлавам, Друйскімі, Дрысівічамі, Дуброўнам, Зэльвай, Коханавам, Ружанамі, Сьвіслаччу, Старым Быхавам, Сянном і Чарэй.

Леў Сапега радзіўся ў 1557 годзе (4) ў двары Астрайкі. Закончыўшы хатнюю адукацыю, вучыўся ў нямецкім Ляйпцигскім універсітэце, дзе вывучаў розныя мовы й права.

Вярнуўшыся ў родны край, малады Сапега выступаў у справах свайго бацькі, ваяводы Віцебскага й Падляскага Яна Сапегі перад каралём і вялікім князем Сыціпанам Баторым (5). Мадзяр з паходжання, кароль ня ведаў ні польскай, ні беларускай моваў, таму Сапега гаварыў зь ім на палаціне. Баторы адразу заўважыў Сапегу й хутка, бо ў 1581 годзе (6) назначыў яго пісарам, ці сакратаром Вялікага Княства, калі яму было ўсяго 24 гады. На гэтым становішчы Леў Сапега пробыў да 1585 году, калі за свае заслугі ён атрымаў назначэнне падканцлера ВКЛ і вялікае Слонімскае староства.

Сапега-ж заслужыўся тым, што калі распачалася вайна з маскоўскім царом Іванам Лютым (Грозным), ён, сфармаваўшы на свой кошт гусарскі полк, з'явіўся на сябе ўвагу ў бітвах пры Завалочы, Вялікіх Луках і аблозе Пскова. Паслья гэтая вайны Леў Сапега ездзіў на чале пасольства ў Москву, дзе таксама вызначыўся як дыплямат.

Паслья съмерці Сыціпана Баторага, новы кароль і вялікі князь Жыгімонт IV Ваза даручыў Льву Сапегу сабраць усе існуючыя ў краіне дзеючыя права й скласці систэматычны зборнік права, абавязковы для ўсіх беларускіх дзяржав – Вялікага Княства Літоўскага. Для гэтага была створаная спэцыяльная камісія з кваліфікаваных прававедаў пад яго старшынствам. Праз два гады Леў Сапега, тады яшчэ падканцлер, справіўся з гэтым вялікім заданнем і ў 1588 годзе ў друкарні Мамонічаў, за кошт самога Сапегі, пад ягоным асабістым наглядам, падрыхтаваны камісіяй Статут быў надрукаваны ў беларускай мове друкарскім способам (7). Гэтай працай Леў Сапега выказаў на толькі сваю здольнасць, як адзін із самых адукаваных юрыстаў свайго часу, але таксама ї пісменніцкія здольнасці.

Як ведама, Статут 1588 году, вядомы таксама як Трэці Статут ВКЛ, дзейнічаў аж да 25-га чырвена 1840 г. (8), г. зн. звыш 250 гадоў. Ён зрабіў вялікі ўплыў на расейскую й польскую прававыя думкі. Ім шырока карысталіся расейскія прававеды пры складанні "Соборнага уложэння" 1649 г., а таксама польскія юристы 16 – 18 ст. ст. (9). Ён быў самым значным у Эўропе заканадаўчым актам систэматизаванага права 16 ст. і, як мы толькі бачылі, паслья гібелі ВКЛ. Нормы Статуту перайшлі граніцы Княства і прымяняліся на Украіне. Гэта Статут 1588 году сцвярджаў адміністрацыйна-палітычную самастойнасць ВКЛ. Гэта ў ім абвяшчалася недатыкальнасць яго межаў і захаваньне яго дзяржаўнасці.

У прадмове да Статуту, Леў Сапега, як яго галоўны рэдактар, спасылаючыся на Арыстотала, выказвае думку аб натуральным паходжанні права, якое павінна грунтавацца на разумнай прыродзе самога чалавека. Дзяржава й грамадзтва, на думку Льва Сапегі, могуць існаваць толькі на аснове трывала ўсталяванага правапарадку. Бяспрайе – найбольшае для грамадзтва зло. Ён уважае, што права павінна быць адолькава суровым як у вадносінах да багатых так і да бедных.

Краіна належна ашаніла заслугі Льва Сапегі, называючы яго Pater Patriae ("Бацька Бацькаўшчыны") і беларускім Салёнам, а ў 1589 г. Сапега быў назначаны на найвышэйшае ў беларускай дзяржаве становішча канцлера Вялікага Княства.

Калі ў 1620 годзе Швэды з Густавам Адольфам, пры дапамозе Масквы, пачалі наступ на Беларусь, Леў Сапега, не зважаючы на свой век, выступіў у абароне краю. Яму была дадзена булава вялікага гэтмана, г. зн. перададзена галоўнае камандаванье ўзброенымі сіламі ВКЛ. Паслья вайны Сапега жыў у Вільні на пасадзе Віленскага ваяводы й працаваў над упарадкаваньнем дзяржаўнага архіву – Мэтрыкі Вялікага Княства.

З ВАЖАЙ

Калі ў 1633 годзе, пасъля съмерці Жыгімента IV Вазы, прыбыў у Вільню новы кароль і вялікі князь Уладыслаў, Леў Сапега, як прадстаўнік ВКЛ, на чале санатараў, з булавай і новай годнасцю маршала не зважаючы на сваіх 75 год веку, конна спаткаў новага гаспадара.

Два тыдні пасъля, 7-га ліпеня 1633 году, Леў Сапега памёр. Выдатны-ж помнік права ВКЛ, як мы ўжо сказаў раней, дзейнічаў яшчэ звыш 250 гадоў, аж да 1840 году й навет пасъля гібелі Вялікага Княства.

Гаворачы пра канцлеру Льва Сапегу, нельга абы-йсьці маўчаньнем пытання стаўлення да яго беларускай савецкай гістарычнай літаратуры. 425-я ўгодкі нараджэння Сапегі былі ў БССР прамоўчаныя. Напэўна будуць ігнараваныя і 350-я ўгодкі ягонай съмерці. Прынамся ў рубрыцы "Ці помнім мы ёсё?", якую вядзе часапіс "Маладосьць", у № 12 за 1981 г., дзе падаюцца весткі пра ўгодкі важнейших падзеяў 1982 г., імя яго ня фігуруе. Сумляваемся, што знайдзем яго ў сёлетнім чырвеньскім № "Маладосьці".

Што-ж адносіца да 5-га тому Кароткай Энцыклапедыі "Беларускай ССР", які ёсьць біяграфічным даведнікам пра людзей, жыцьцё й дзейнасць якіх звязаны зь Беларуссій, то адмысловага артыкулу пра Льва Сапегу ў ім няма. Затое гаворыцца пра яго ў агульным артыкуле пра магнацкі род Сапегаў на Беларусі (10). У ім імя Льва Сапегі фігуруе між іншых Сапегаў, лік якіх у даведніку вельмі абмежаваны, бо на трох дзясяткіх найбольш выдатных прадстаўнікоў гэтага магнацкага, а пасъля княскага роду, у Біяграфічным Даведніку знаходзімі весткі толькі пра 6-х зь іх! На нашу думку, у выпадку Сапегаў, адбор занадта адвальны й тэндэнцыйны. А інфармацыя пра самога Льва Сапегу цалкам недастатковая, навет калі браць пад увагу, што такое выданье як энцыклапедыя вымагае съцісласці. Яна-ж абмяжоўваецца кароткай факталёгіяй і пералічальнасцю.

Наагул роду Сапегаў, прадстаўнікі якога ў 15-18 ст. ст. займалі вышэйшыя дзяржаўныя і ваенныя пасады ў ВКЛ, у сучаснай беларускай гістарычнай навуцы прысьвячаецца замала ўвагі. Калі ня лічыць агульных згадак роду Сапегаў або асобных яго прадстаўнікоў у ўніверсальнай Беларускай Савецкай Энцыклапедыі (11), у "Гісторыі Беларускай ССР" (12) ды артыкулу Анатоля Грыцкевіча п. заг. "Князі Сапегі і сяляне", што быў зъмешчаны ў леташнім № 4 тыднёвіка "Літаратура й Мастацтва", дык у нас да гэтага часу не напісаны пра іх яшчэ аніводнай манографії, аніводнай больш грунтоўнай навуковай працы (цяпер у Беларусі больш як тысячы гісторыкаў!). Аб гэтым съветчыць хоць-бы й той факт, што ў 9-м томе БелСЭ, у артыкуле прысьвечаным Сапегам, у літаратурѣ-пры іх, падаецца толькі адна адзіная бібліографічная крыніца – праца ў польскай мове, выдадзеная яшчэ ў канцы мінулага стагодзьдзя ў Пецярбургу!

Той, хто сочыць за беларускім савецкім друкам, напэўна прыгадвае сабе жывыя спрэчкі, якія нядаўна вяліся на бачынах "Літ. і Маст." вакол пытання культурнай спадчыны беларускага народу. Вось-ж а ў часе дыскусіі выказваліся мяркаваныні, што хоць мы й маем нямала добрых твораў пра мінулае Беларусаў (*sic!*), усё-ж існуе аб'ектыўная патрэба ў эстэтычным асьвятленыні яго. Падкрэслівалася, што ў гэтай галіне літаратура вельмі адстае ад таго, што робяць насы археолагі, этнографы, моваведы, эстэтыкі, літаратураведы й што многія моманты нацыянальнай

гісторыі засталіся без свайго песьняря.

I запраўды, жыцьцё многіх выдатных людзей мінулага, ад Рагвалода, Рагнеды, Усяслава Чарадзея, Афрасійні Полацкай, Скарыны, Льва Сапегі да Багушэвіча вартае твораў, якія выхоўвалі-б маладое пакаленіне, якія ні крыўдна, не становіща крыніцай натхнення сучасных беларускіх пісьменнікаў.

Дзе-ж прычыны таго, што лёс беларускай нацыі, філязофія нацыянальнай гісторыі, застаюцца нераскрытымі, навыяўленымі, што за выключэннем асобных удалых спробаў і знаходак, яны не знаходзяць свайго канкрэтнага псыхалагічнага выяўлення, вобразна-масташкага ўласаблення? Вінавашч за гэта толькі пісьменнікі! было-б несправядліва, бо пісьменнік, перад тым, як узяша за гістарычную тэму, павінен мець крыніцу, зь якой ён будзе чэрпаць патрэбныя яму веды. Прыклад-ж стаўлення савецкай гістарыяграфіі да канцлеру Льва Сапегі й наагул да ўсяго мінулага беларускага народу дакастрычнікага пэрыяду, паводля таго, як яно адлюстрравана, скажам, у Кароткай Энцыклапедыі, паказвае, што крыніцы гэтае часта або няма, або, з розных прычынаў, яна яму недаступная.

Вінаваціць за гэта навет гісторыкаў, якім не дазволена навет мець свой гістарычны часапіс, таксама нельга. Тым ня менш проблема "вяртання ў мінулыя стагодзьдзі" застаецца, яна вельмі актуальная. Стан сучаснай масташкай распрацоўкі гістарычнай тэмы не задавальняе, яна можа задавальняць. Як слушна адзначыў нядаўна Міхась Тычына – "Надзённай застаецца задача, якую ставілі перад літаратурай Кузьма Чорны і Максім Гарэцкі, – напісаць масташкую гісторыю беларускага народу".

Каб гэта ажыццяўіць, неабходна больш шырока інфармаваць пра мінулае Беларусі, пра сацыяльныя, рэлігійныя, культурныя, вайсковыя і іншыя працэсы, што адбываліся на нашых землях на працягу іх гісторыі. Ды ня толькі інфармаваць, але, як мы маглі пабачыць на прыкладзе Льва Сапегі, трэба таксама перагледзець сам падыход гістарычнай навукі да мінуўшчыны беларускага народу.

Язэп Барэйка

Зноскі:

1. H. Stupnicki: 'Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi...', t. III, Lwów 1862, str. 39 – 42.
2. "Малюнкі мінулага", ч. II, Выд. Супалкі "Заранка" Ватэнштэт, 1947, б. 109.
3. БСЭ, т. 9, б. 358; КЭ "Беларуская ССР", т. 5, б. 540.
4. Паводля БСЭ і КБСЭ Леў Сапега нарадзіўся ў 1557 г. Згодна-ж аўтара "Малюнкаў мінулага" – у 1552 г. У нашым артыкуле мы трymаемся даты з БелСЭ.
5. Гл. "Малюнкі мінулага", б. 109.
6. У Гладкага, оп. цыт. стаіць "1580 г." Паводля КБСЭ – 1581 г.
7. Гісторыя Беларускай ССР, т. 1, б. 289 - 290.
8. Wielhorski W. 'Statut Litewski' (Zarys historyczny jego powstania i rozwoju). 1529 - 1566 - 1588 . Alma Mater Vilensis. Dzieje Ziemi Wielkiego Księstwa Litewskiego, Londyn, 1953, str. 212.
9. Юх Язэп: "Статуты Вялікага Княства Літоўскага", "Полымя" № 11, 1966 г., бб. 125 - 137.
10. "Беларуская ССР. Кароткая Энцыклапедыя". т. 5 (Біяграфічны Даведнік), Мн.1981, б. 540
11. БСЭ, т. 9, б. 358.
12. "Гісторыя Беларускай ССР", т.1. б. 187, 248, 252, 289 - 290, 423.

ЗВАЖАЙ

НА КНІЖНЯЙ ПАЛІЦІ

Летась у кнігарнях Захаду зъявілася некалькі кнігай, якія зъвярнулі нашу ўвагу і якія варта прачытаць кожнаму, хто цікавіца савецкай ваенай і палітычнай тэматыкай. Пра дэльце зъ іх пагаворым у гэтым артыкуле.

Першая кніга – праца французкага акадэміка, прафэсара Сарбоны, Жана-Батыста Дзюразэля (Jean-Baptiste Duroselle) "Усякая імперыя загіне", з падзагалоўкам "Тэаратычны пагляд на міжнародныя дачыненіі".

Дзюразэль, праца якога вызначаеца нязвычайнай эрудыцыяй, падрабязна аналізуе паняцьце "чужынец", супастаўляючы яго з паняцьцем "вораг". Ен піша пра ўпłyў падзеяў нутраной палітыкі на вонкавую.

Паколькі ў кароткай рэцензіі нельга ахапіць усё тая галіны, якія аўтар закранае ў сваей працы, мы адзначым толькі ягоны цікавы й арыгінальны падыход да пытання структуры й палітыкі дзяржаваў, падыход, які выяўляеца ў дылеме – эфектыўнасць і годнасць. Паводля аўтара, прынцып эфектыўнасці заўсёды вядзе да ўстанаўлення адзінага цэнтру, які ўсім кіруе і аб усім пастанаўляе, гэтак у галіне палітыкі, як у галіне эканомікі ці ідэялёгіі, г.зн. вядзе да таталітарнага або маналітнага адзінства.

Прынцып-жа годнасці йдзе ў кірунку памнажэнья такіх асяродкаў і спрыяе росквіту людзкай асабістасці. Бязумоўна, піша Дзюразэль, у парыўнаныі з сыстэмамі, заснаванымі на годнасці, структуры эфектыўныя валодаюць большай сілай.

Дзюразэль перасьцерагае перад простым парыўнаннем ваенных патэнцыялаў. Паводля яго, яшчэ не даведзена, што дэмакратычны лад у квітнеючай краіне спараджае больш храбрых жаўнероў, чым краіна, якая знаходзіцца пад уладай дыктатуры й мае беднае насельніцтва. Часта кіраўніком такай дзяржавы ўдаецца скіраваць супраць чужынцаў незадаволенасць масаў унутры свае краіны.

Пасля падарожжа ў галіну гісторыі стварэння, разьвіцця й гібелі імперыяў, аўтар піша: "Заўсёды існавалі імперыі; за выняткам тых, што існуюць цяпер, у прыватнасці савецкай, усе гэтыя імперыі ўрэшце рэштаў загінулі, – навет Рымская імперыя". Савецкая імперыя, як такая, ня можа не загінуць. Яшчэ 30 гадоў назад, – цвердзіць Дзюразэль, – мы маглі думаць, што сацыялістычная систэма забясьпечвае сваім прыхільнікам больш шпаркае разьвіццё чым систэма ліберальная або сацыял-дэмакратычная; што яна гарантует адсутнасць супяречнасцяў, г.зн. робіць немагчымым ваенны канфлікт паміж сацыялістычнымі дзяржавамі; што яна для разьвіцця бедных краінаў будзе лепшым мадэлем, чым систэмы якія зъ ёй канкуруюць; што яна ёсьць міралюбная і ня шукае гвалтоўных імперыялістычных завеёваў. Сяньня ўсяму гэтаму верыць ужо нельга. Усе гэтыя гіпотэзы разьбіваюцца аб бязлітасную речайснасцю. Ідэялёгія і яе сацыяльнае прымяне не змаглі пераадолець людзкіх законамернасцяў.

Трэба памятаць, – піша французкі акадэмік, – што ўсе імперыі загінулі ад спалучэння рознага роду сілаў і фактараў. Сутычка зь іншымі імперыямі, навет у выпадку перамогі можа прывесці да съмяротнага паслаблення, да дэзінтэграцыі, поўнага распа-

ду. Узрастаючае ўсьведамленье нязнонасці пала-жэнья, у якім апынаюцца прыгнечаныя імперыяй народы, узмациняе ў памнажае выбухі.

Польскія падзеі апошняга часу пацвярджаюць гэтую тэзу Дзюразэля.

Другая кніга, якую варта прачытаць, – гэта праца былога савецкага афіцэра танкіста, які хаваеца пад псэўданімам Віктара Суворава, п. заг. "Вызвальнікі". Кніга гэтая, з прадмовай Уладзімера Букоўскага, выйшла ў перакладзе на некалькі моваў. (The Liberators – Inside the Soviet Army. Victor Suvorov. Hamish Hamilton, London, 1981, 202 pages).

Праца Суворава ня ёсьць фундамантальным аналізам самой зъявы савецкай арміі, а малюнкамі яе штодзённага жыцця, створаных чалавекам абдораным надзвычайнай назіральнасцій і пачуццём гумару.

У кнізе Суворава мы знайдзем апісаныні відавочнага жадання зламаць індывідуальнасць навабранца ў штрафных блёках, дзе малодшы камандны склад, не бяз пэўнае дозы садызму, ажыццяўляе непадзельную ўладу над людзьмі, і страшнаваты эпізод "Салтычы" – жонкі нашага земляка маршала Якубоўскага, якая выкарыстоўала ў сваей казачнай дачы жаўнераў як запраўных прыгонных, і дзівосныя прыклады такой чиста савецкай зъявы, як "паказуха". Дзіву даешся, калі чытаеш, напрыклад, як у часе манэўраў "Дняпро", што адбываліся колькі год таму ў Беларусі, вылучна з мятаю задавалення вышэйшых "чыноў" і для яшчэ большуго зьдзіўлення замежных вайсковых назіральнікаў, у непраўдападобна кароткі тэрмін будуеца ўсімі сродкамі савецкай прымысловасці пантонны чыгуначны мост, празь які, бязь ніякай папярэдняй пра-веркі, пускаеца цэлы ваенны састаў з надзеяй, што ўсё гэта не праваліцца, а вось пройдзе...

Падчас іншых манэўраў, каб паказаць "начальству" новыя савецкія танкі-амфібіі, днімі ў начамі, у наверагодных умовах будуеца пад вадой запраўдная бэтанаваная аўтастрада толькі таму, каб непадрыхтаваныя машыны й шафёры не аскандаліліся...

Чытаючи кнігу Суворава, прыходзіш да выснову, што савецкая армія адлюстроўвае ў цэлым савецкае грамадзтва, заснаванае на пагардзе да чалавека.

Вялікае ўражаньне ў працы Суворава робяць эпізоды з нападу савецкіх войскаў на Чэхаславаччыну, калі амаль што да кожнага танкіста быў прызначаны адмысловы чалавек з інструкцыяй, згодна якой ён мусіў застрэліць самога танкіста, калі-б тоў выявіў нерашучасць у сваім дзеянні.

Трагічным фіналам кнігі гучыць апісаныне расстрэлу савецкага жаўнера, які хацеў выкарыстаць чэхаславацкую кампанію, каб перабрацца на Захад.

Пасля ўсяго гэтага ці трэба дзівіцца, што амаль цалкам, у поўным складзе, вайсковыя адзінкі, што акупавалі Чэхаславаччыну, былі пазней строга ізолованыя і высланыя, хто ў закрытыя лягеры, хто на кітайскую мяжу.

Як мы адзначылі раней, кніга Суворава "Вызвальнікі" ня ёсьць фундамантальным аналізам зъявы савецкай арміі. Не. У ёй вы ня знайдзеце лічбаў, статыстычных дадзеных, выкладкаў пра савецкія ўзброенныя сілы. Затое пабачыце іх такімі, якімі яны ёсьць бяз прыкрасаў, у запраўднасці, у штодзённым жыцці, не намаляваных савецкай пропагандай. А гэта ўжо вельмі важна.

B. C.

З ВАЖАЙ

7

САВЕЦКАЯ ПРИЗЫЎНАЯ СЫСТЭМА.

Кажны, хто ўважна сочыць за ваеннаі тэматыкай, напэўна згодзіца, што апошнімі часамі адным з цэнтральных месцаў у вонкавай палітыцы заходніх краінаў ёсьць тэма савецкіх узброеных сілаў: іхны склад, арганізацыя, дактрына, ідэялігічная падрыхтоўка, баявая здольнасць, узбраенне, роля, якую савецкая армія адыйгрывае ў агульной таталітарнай савецкай систэме, уплыў, які яна мае на палітыку Масквы, і г. п. Існуюць навет адмысловыя асяродкі, якія займаюцца рознымі аспектамі гэтага пытання. Згадаем хоць-бы найважнейшыя зь іх, такія, як Міжнародны Інстытут Стратэгічных Дасхедаваньняў у Лёндане, Міжнародны Інстытут Вывучэння Проблемаў для Дасягнення Mіру ў Стакгольме, амэрыканская дасхедніцкая Карпарацыя Ранд і іншыя. І гэта не гаворачы ўжо пра шматлікія навуковыя працы паасобных аўтараў, якія што раз часцей зъяўляюцца на паліцах заходніх кнігарняў.

Пра амэрыканскую "Ранд Корпорэйшан" ці, лепш, пра манаграфію, якую яна апубліковала летась пад загалоўкам "Этнічны фактар у савецкіх узброеных сілах" мы ўжо пісалі, праўда, толькі павярхона, у нашым папярэднім нумары (гл. "Зважай" № 4(28), 1982, бб. 3 - 4). Кніга гэтая – вынік апытання 130-х нядайных савецкіх грамадзянаў і былых ваеннаслужачых пра нацыянальныя ўзаемадачыненнын ў савецкай арміі. Аўтары дасхедаваньня Эндерс Уімбуш і Алекс Аляксе́й разглядаюць у кнізе такія праблемы, як этнічны фактар у пакліканыні ў вайсковую службу, этнічны склад кадравых і някадравых афіцэраў і падафіцэраў, асьвета й вайсковыя заняткі, мова, міжнацыянальныя дачыненныні, систэма камплектавання савецкіх узброенных сілаў і іншыя.

У сувязі, аднак, з тым, што ў савецкай арміі, паводле нашых падлікаў, служыць каля 180 тыс. Беларусаў, ня будзе, здаецца, лішнім пагаварыць больш падрабязна пра некаторыя аспекты гэтага пытання, закранутыя ў манаграфіі Карпарацыі Ранд. 180 тыс. – не абы які лік! Асабліва, калі парайнаем вялічыню ўзброеных сілаў такіх дзяржаваў, як Зах. Нямеччына (335 тыс. чалавек), Францыя (321 тыс.), Італія (225 тыс.), Вялікабрытанія (176 тыс.), Грэцыя (150 тыс.).

Пачнем ад систэмы камплектавання савецкай арміі. Згодна аўтараў, армія збудаваная гэтак, каб у кожным родзе войска, галінах і адзінках яго быў адпаведны этнічны баланс. Лік навабранцаў, патрэбных кожнаму роду войскаў, вызначае Ген. Штаб. На аснове дадзеных, атрыманых ад ваенкаматаў на мясцох, гэтая вышэйшая ваенная інстанцыя дае ўсім ваенкаматам інструкцыю пра тое, які лік і якога профілю прызыўнікі патрабуюцца ад іх упаасобку. Затым, у ваенкаматы прыяжджаюць прадстаўнікі розных ваеных акругаў і злучэнняў для выбару навабранцаў. Паколькі такія прадстаўнікі прыбываюць з самых розных куткоў Савецкага Саюзу – забяспечваецца перамашанье прызыўнікоў розных нацыянальнасцяў. Гэткім мэтадам кантролюецца нацыянальны склад вайсковых адзінак.

Асновай ўсёй савецкай прызыўнай систэмы й размяркавання навабранцаў ёсьць ваенныя камісар'яты (ваенкаматы). Служба ў гэтых ваенкаматах асабліва

АРКАДЗЬ КАЧАН

13.5.1921 – 4.12.1982

4-га сінегня летась у аўстралійскім Сыднэі, раптоўна, на ўдар сэрца, памёр Аркадзь Качан. Народжаны каля Докшыц, Аркадзь паходзіў з сям'і беларускай інтэлігенцыі. Бацька Антон быў настунікам падчас расейскай акупацыі. Перд другой вайной Аркадзю пашанцавала скончыць гімназію ў Дзісьне, дзе вучыў ведамы нам др. Ст. Станкевіч, там-же быў і другі заслужаны пазней з працы ў Тароньце беларускі патрыёт М. Рачыцкі.

Падчас апошняй вайны Аркадзь, як афіцэр Беларускай Савааховы, улажыў многа працы й змаганьня, каб мірна, бязь перашкодаў з боку большавіскіх лясных bandaў і нямецкіх акупантараў, мог жыць і працаваць беларускі селянін.

Сціплы й працавіты, у Аўстраліі Аркадзь аддаваў свой вольны час і сілы для беларускай культурно-грамадзкой працы пераважна як дырэктар беларускай гадзіннай тыднёвой радыёпрограмы. Весьці геную працу выдатна памагалі яму Жэня Карапеўская й Міхась Лужынскі, ды німеншай помочніцай была ў жонка Оля (із Сьвідэрскіх) выдатная Украінка із Пачаева, з Валыні, выкладчыца Сыднэйскага юніверсітэту. Аркадзь і Оля выгадавалі сына Юрку – цяпер д-ра гэалёгіі. Апроч жонкі й сына, Аркадзь пакінуў у суме ў маці Веру. Усёй радні – нашы глубокія спачуваньні, а Аркадзю – Вечная Памяць.

Сыпі, Аркадзь, пад курганам гэроў. Беларускі народ пра Цябе ніколі не забудзеца!

K. Акула

прывабнай здаецца афіцэрам. З аднаго боку – перспектывы жыцця ў буйнейшых населеных пунктах, бязь цяжкасцяў і лішнія службы страйвікоў. З другога боку – магчымасць атрымаць вялікія сумы грошоў шляхам хабару, у першую чаргу, ад навабранцаў або іхных сваякоў за магчымасць служыць у прэстыжнай вайсковай адзінцы ці ў адзінцы паводле месца працы-вайсковіні жаўнера, што звычайна выключаецца, – жаўнер-раў, як правіла, высылаюць у этнічна й геаграфічна далёкія ад іх раёны СССР. Словам, дзякуючы блату, подкупу й карупцыі службоўцаў ваенкамату, можна адуведна ўплынуць на вызначэнне месца службы.

(Заканчэнне ў наступным нумары)

B. Сянькевіч

62-я ЎГОДКІ СЛУЦКАГА ЗБРОЙНАГА ЧЫNU

адбыліся летась у Нью Брансвіку 5-га сънежня. Дзень перад тым малымі нацыянальнымі съцяжкамі былі ўдэкараваныя магілы сяброў вэтэранаў, сяброў Рады БНР і былых старшыняў арганізацыяў, а таксама зложаныя вянок пры помніку Беларускім Героям у Іст Брансвіку.

У нядзелю 5-га сънежня, у БАПШаркве Жыровіцкай Божай Маці, пасъля съв. Літургіі, а Аляксандар із дыяканам Якубам, у суправодзе царкоўнага хору, адслу жылі паніхіду. Прысутнічаў спэцыяльна запрошаны старшыня БАЗА зь Нью Ерку, мясцовыя старшыні арганізацыяў, маліліся за адыйшоўших суродзічаў вернікі вэтэраны. Вэтэранскі й нацыянальныя съцягі трymала съцяжная варта.

Паніхіда ў Царкве. Съцяжныя афіцэры Беларусі.

Пасъля кароткага перапынку й перакускі пачаўся Сход. Яго адчыніў Сяргей Гутырчык, камандзер Задзіночаныя Беларуска-Амэрыканскіх Вэтэранаў Усходняга Ўзьбярэжжа салютам да съцягоў. Затым жаўнерская песня-малітва: "Беларусь, наша Маці-Краіна".

Шікавы даклад на тэму дня чытала калішняя сяброўка Саюзу Беларускае Моладзі, ціпер ведамая мастачка й сяброўка многіх арганізацыяў спісня Галіна Родзька-Русак. Неабходна зацеміць, што гэта першы раз у нас жанчына мела даклад на вётэранскай урачыстасці й атрымала добра заслужаныя шчодрыя воплескі.

Мінутаю цішы прысутнія ўшанавалі памяць загінуўшых. Ад Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаныя старшыня Гал. Управы сп. А. Шукелойць гаварыў пра падзеі й беларускі нацыянальны рух на бацькаўшчыне ў часы нямецкай акупациі. Было-б пажадана, каб ладзіць адмысловыя даклады на такія тэмы, бо што варылася вонках беларускага актыву няшмат хто ведае, асабліва пароджаныя пасъля вайны.

Камандзер Гутырчык паведаміў, што ціпер прыпадаюць 35-я ўгодкі пасьвячэння Сыцягу Вэтэранаў на Чужыне, што плянуецца наладзіць адмысловую ўрачыстасць, каб ушанаваць тую падзею.

Урачыстасць закончылі нацыянальным гімнам.

Сяргей Пчала

А вось ён, گалоўны вэтэран, бел-чырвона-белы вэтэранскі съцяг. Ён пачаў свой шлях у Нямеччыне, а ўжо шмат гадоў вандруе ў Злучаных Штатах, каб веда лі людзі, што наша мэта – перамога й незалежнасць. А калі прыйдзе час, што, пасъля доўгага змаганьня, "зажывём шчасльва й над намі маскалі ўжо ня будзе", тады ѹ гэты слайны съцяг, у ліку іншых, апыненца ѹ Вольнай Беларусі, у Музэі Народнай Славы.

Съцяг трymае палк. С. Гутырчык.

ФОНД "ЗВАЖАЙ".

Ад 31-га каstryчніка летась да 18-га лютага сёлета "Зважай" атрымаў наступныя падпіскі й ахвяры:

Ул. Бакуновіч – 7,00 дал. др. Л. Трусыевіч – 20,00 дал., Ч. Ханяўка – 12,31, Я. Весялкоўскі – 7,00, В. Акавіты (з продажы) – 10,00, Ч. Найдзюк – 6,00, др. М. Шчорс – 18,00, М. Кунцэвіч – 12,00, др. Я. Запруднік – 24,00,

Зборка на лісту на інаўгурацыйным вечары для старшыні Рады БНР, д-ра Я. Сажыча, у Тароныце 15.1.1983 – К. Акула – 20,00 дал., М.Шуст – 10,00, А.М. – 10,00, А. Саўка – 10,00, Н. Сільванівіч – 5,00, А. Жылік – 10,00, В. Касцюковіч – 5,00, Г.Барановіч – 10,00, В.Цялеш – 2,00, др. Б.Рагуля – 10,00, М.Ганько – 5,00, М. Артон – 10,00, М.Пракопчык - 8,00, др. В. Сянькевіч - 7,30.

С. Гутырчык (з продажы) – 30,00 дал.,

С. Гутырчык (зборка на лісту): С.Гутырчык – 6,00, Я.Азарка – 6,00, А.Субота – 6,00, Б.Даніловіч – 6,00, В.Дубяга – 6,00, Алег Дубяга – 6,00, М.Януш – 6,00, П.П. – 6,00, а.дышакан Я. Сапяжынскі – 2,40.

Разам – 319 дал. 01 и. Усім, што памаглі, вялікае дзякую. Просім не забывацца пра нас і ў будучыні!